

2. Rečenica i zavisna rečenica

Prije samog bavljenja rumunjskim zavisnim rečenica nužno je reći nekoliko riječi o našem shvaćanju ustroja rečenice općenito te o procesu subordinacije, nastanku zavisnih rečenica.

2.1. Rečenica

Rečenica je, prema našem mišljenju, središnji i najvažniji predmet sintakse, odnosno sintaktičkih istraživanja. Iako naizgled banalno (svi znamo što je rečenica) njezino valjano i općeprihvaćeno određivanje prilično je delikatan zadatak. Stati je (Stati 1976, 79) prije gotovo pedeset godina govorio o više od tri stotine različitih definicija rečenice. Na definicije svakako utječe odabrani teorijski pristup, kriteriji i razina analize. Odbacimo li sve one koje možemo smatrati nesintaktičkima (iskazivanje *misli, sudova* i sličnoga), one koje nisu nužno netočne (entitet obilježen specifičnom *melodijskom krivuljom, ono što počinje velikim slovom, a završava točkom*), ali nam ne govore ništa o sintaktičkom ustroju ili su previše općenite da bi uopće bile osporavane, preostaje nam potražiti definiciju koja bi bila sintaktička i koja bi bila primjerena našem sintaktičkom pristupu (na lako prepoznatljive elemente Tesnièreove i Martinetove strukturalne sintakse ovdje ne upućujemo posebno). Trebala bi biti, svakako, znanstveno valjana, ali i praktična te primjenljiva u poredbenim sintaktičkim analizama. Razmišljanja koja slijede postupno će nas dovesti do središnje teme ovog rada: tumačenja stvaranja zavisnih rečenica, njihove podjele i biti procesa subordinacije.

Govornik, na temelju svoje gramatičke i leksičke kompetencije te poznavanja situacije shvaća i na svojevrsan način analizira iskaz koji mu je upućen. Vidovima primanja i shvaćanja iskaza odgovaraju razine analize rečeničnog entiteta. Ovdje ćemo, polazeći od Le Gofficovog prikaza (Le Goffic 1993, 9-18), to pokazati na primjeru jednostavne rumunjske rečenice: *Maria citește o carte.* (*Maria čita knjigu.*)¹

	Maria		citește		o carte.
logičko-gramatička struktura	Subjekt	—	P r e d i k a t		
struktura gramatičkih kategorija	IG	—	GG	—	IG
funkcionalna struktura	Subjekt	—	Glagolska jezgra predikata	—	Direktni objekt
tematska struktura	Tema	—	R e m a		
semantička struktura	Agent	—	Radnja	—	Pacijent
modalitet rečenice	i z j a v a				

¹ Ukoliko se ne radi o rezultatima neposrednog istraživanja korpusa, uvijek nastojimo ponuditi što jednostavniji primjer, dovoljan da ilustrira fenomen o kojem govorimo.

Kako vidimo iz shematskog prikaza, na prvoj, logičko-gramatičkoj razini, utemeljenoj na učenju grčkih filozofa (Aristotela, Platona), razlikujemo *subjekt* (ono o čemu se predicira) i *predikat* (ono što je o subjektu rečeno, predicirano). Elementi rečenične strukture iskazani su specijaliziranim gramatičkim kategorijama (u navedenom primjeru razlikujemo imenske grupe, IG i glagolsku grupu, GG). Tu specijalizaciju ne smijemo shvaćati apsolutno. Naime, iako, na primjer, neka priložna oznaka može biti iskazana za nju „specijaliziranim“ prilogom, može biti iskazana, uslijed primata funkcije nad kategorijom, i, recimo imenicom s prijedlogom ili zavisnom rečenicom. Funkcionalna struktura pokazuje međusobne odnose i međuuvjetovanosti elemenata rečeničnog entiteta. Tako je u našem primjeru *glagolska jezgra predikata* aktualizirana *subjektom* i nadređena *direktnom objektu*. Informativna razina rečenice (ili točnije iskaza) razlikuje ono što nam je već poznato (*tema*) od nove informacije koju o temi saznajemo (*rema*). Semantičku bismo strukturu mogli shvatiti kao minijaturnu kazališnu predstavu (v. Le Goffic 1993, 18), gdje različiti glumci, akteri igraju svoje uloge i sudjeluju u radnji (akciji) predstave. O odnosu govornika prema poruci (želi njome nešto izjaviti, saznati informaciju, izdati zapovijed ili iskazati snažan osjećaj) ovisit će modalitet rečenice.

Razina koja nas zanima svakako je funkcionalna:

	Maria		citește		o carte.
logičko-gramatička struktura	Subjekt	—	P r e d i k a t		
struktura gramatičkih kategorija	IG	—	GG	—	IG
funkcionalna struktura	Subjekt	—	Glagolska jezgra predikata	—	Direktni objekt
tematska struktura	Tema	—	R e m a		
semantička struktura	Agent	—	Radnja	—	Pacijent
modalitet rečenice	i z j a v a				

Iznimno je bitno ostati na odabranoj razini, u našem slučaju funkcionalnoj i sva definiranja vršiti unutar *iste* razine. Tako je subjekt aktualizator glagolske jezgre predikata, a ne čuveni vršitelj radnje („skačemo“ iz funkcionalne na semantičku razinu). Postoji i niz problema terminološke prirode. *Subjekt* tako, na primjer, pripada dvama razinama, a i francuski *verbe* i rumunjski *predicat* „rastrgani“ su između različitih razina. Veoma je primamljiva pomisao o uvođenju novih, potpuno razdvojenih termina, ali to bi onemogućilo sumjerljivost s postojećim opisima. Neka vrsta kompromisa naše je uvođenje termina *glagolska jezgra predikata* (*nucleul verbal al predicatului*) za ovu, po nama najvažniju, funkciju.

Glagolska jezgra predikata aktualizirana subjektom središnji je i neizostavan dio rečenice, čija prisutnost predstavlja kriterij prema kojemu nešto uopće možemo smatrati rečenicom (sve drugo su, po našem mišljenju, eliptične strukture). Svi ostali elementi podređeni su na određen način, neposredno ili posredno samoj glagolskoj jezgri. Mogli bismo slikovito reći da „kruže“ oko te jezgre kao elektroni oko jezgre atoma, a vanjska granica rečenice je tamo gdje prestaje „gravitacijski“

utjecaj određene jezgre. Rečenicu, prema tome, nastojimo definirati od središta prema „periferiji“, vanjskim granicama.

Tvrđnje o neophodnosti postojanja glagolske jezgre aktualizirane subjektom mogli bismo, nadahnuti Martinetom, dokazati empirijski. Eliminirat ćemo, jedan po jedan element gore navedene, nešto proširene rečenice *Maria citește o carte la bibliotecă* (*Maria čita knjigu u knjižnici.*).

Maria citește o carte.

Maria citește la bibliotecă.

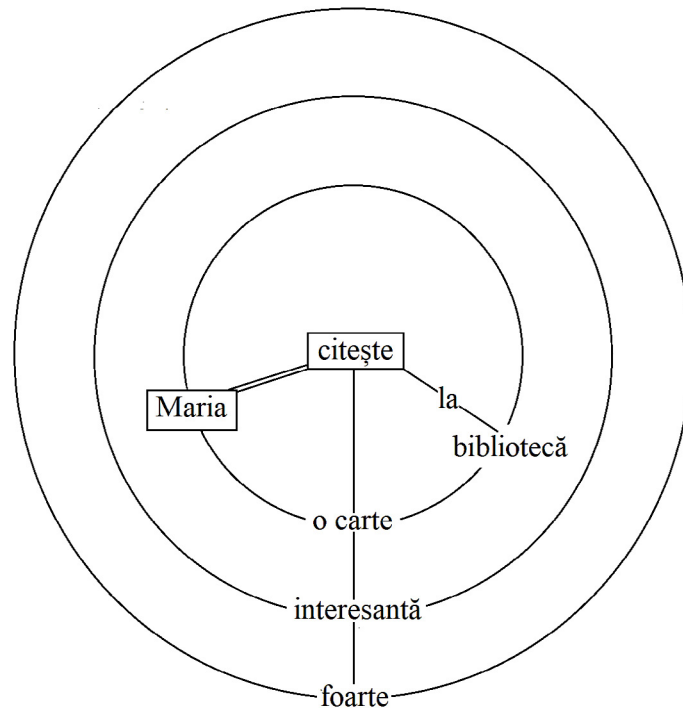
Citește o carte la bibliotecă.

**Maria o carte la bibliotecă.*

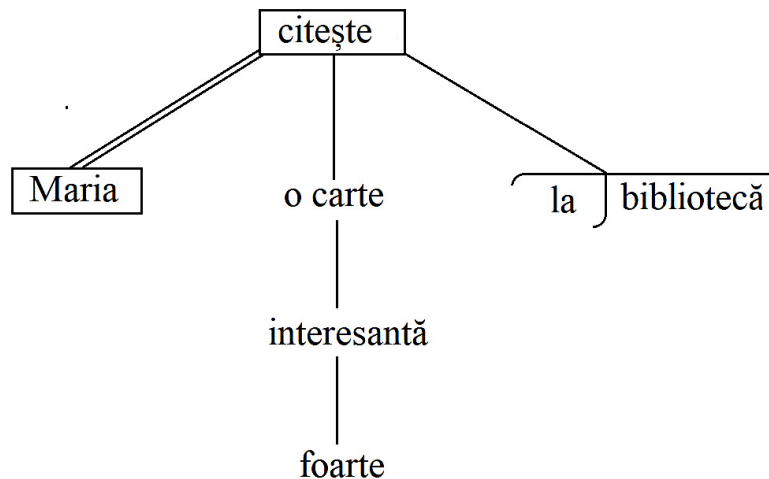
Zvezdica pokazuje da je neprihvatljiva jedino zadnja rečenica u kojoj je izbačena glagolska jezgra predikata. U rečenici *Citește o carte la bibliotecă.* subjekt ustvari nije izbačen, vidljiv je iz glagolskog nastavka (treće lice jednine, *el* ili *ea*), a pronominalizacija (iskazivanje subjekta zamjenicom u slučaju izostanka nominalne sintagme) nije obvezatna. U francuskom to već ne bi bilo moguće: **Lit un livre à/dans la bibliothèque.*

Rečenica je, prema navedenom, entitet sastavljen od glagolske jezgre predikata aktualizirane subjektom i funkcionalnih elemenata koji su toj jezgri podređeni neposredno ili posredno, preko drugih elemenata funkcionalne strukture. Ovisno o tome rečenični elementi zauzimaju različite razine udaljenosti od glagolske jezgre predikata.

Funkcionalnu strukturu bilo bi možda idealno prikazivati pomoću koncentričnih krugova (za potrebe ilustracije koristimo još prošireniju gornju rečenicu, *Maria citește o carte foarte interesantă la bibliotecă.*, *Maria čita jako zanimljivu knjigu u knjižnici.*):

Zbog praktičnih razloga, služimo se ipak donekle modificiranim Tesnièreovim stemama:

Preostaje nam još vidjeti koji su to elementi funkcionalne strukture rečenice obvezatni, a koji se mogu smatrati proširenjima.

Jedno od svojstava glagolske jezgre predikata, točnije glagola njegov je semantički kapacitet: valentnost, mogućnost podređenosti jednog ili više (praktično dva) objekta ili pak nemogućnost konstrukcije s objektom te mogućnost formiranja konstrukcije koja uključuje predikatno ime. Spomenuto svojstvo, kapacitet, ostvaruje se kroz četiri temeljne, minimalne odnosno kanonske strukture (koje, svakako, mogu biti proširene):

S + nV^{INTR}pr	<i>Soarele strălucește. (Sunce sja.)</i>
S + nV^{COP}pr + NuPr	<i>Mihai este medic. (Mihai je liječnik.)</i>
S + nV^{TR}pr + Cd	<i>Norii ascund luna. (Oblaci skrivaju mjesec.)</i>
S + nV^{TR}pr + Cd + CPr	<i>Clara a considerat-o pierdută. (Clara ju je smatrala izgubljenom.)</i>

Prvi kanonski model (S + nV^{INTR}pr) odgovara obvezatnoj rečeničnoj strukturi (glagol aktualiziran subjektom) i obuhvaća subjekt (*subiectul*) i glagolsku jezgru predikata (*nucleul verbal al predicatului*). Glagol je neprijelazan (INTR). Drugi osim subjekta i glagolske jezgre predikata, kopulativnog glagola (COP) obuhvaća i predikatno ime (*numele predicativ*). Mogli bismo reći da su spomenuta dva kanonska modela na dubinskoj razini bliska (usporedimo *On je kralj.* i *On kraljuje.*; *Žut je.* i *Žuti se.*), a mnogi jezici, primjerice korejski, ne razlikuju, osim iznimno, naše kategorije glagola i pridjeva. U trećem je modelu glagol prijelazan (TR), a uslijed njegova semantizma (*skrivati*) obvezatna je konstrukcija s direktnim objektom (*complementul direct*). Četvrti model proširuje, također zbog semantizma glagola, još jednim elementom, predikativnom dopunom direktnom objektu: *complementul predicativ* (*Clara ju je smatrala izgubljenom.*).

Elementi koji pripadaju nekom od kanonskih modela (subjekt, glagolska jezgra predikata, predikatno ime i predikativna dopuna direktnom objektu) obvezatni su elementi (za odabrani model) rečenične strukture i smatramo ih primarnim funkcijama. Sve ostale elemente (nabrojat ćemo

najvažnije), indirektni objekt (*complementul indirect*), vršitelja pasivne radnje (*complementul de agent*), priložnu oznaku (*complementul circumstanțial*), atribut (*atributul*) i apoziciju (*apozitia*) možemo smatrati (neobvezatnim) proširenjima, dopunama.

2.2. Subordinacija i zavisna rečenica

Pri tumačenju procesa subordinacije, nastanka zavisne, odnosno zavisnosložene rečenice polazimo od strukture jednostavne rečenice (iz tog smo joj razloga posvetili relativno velik prostor). Temeljna je pretpostavka da se bilo koji element sintaktičke strukture neke rečenice (osim same glagolske jezgre predikata) može, zahvaljujući već spominjanom primatu funkcije nad kategorijalnom pripadnošću, zamijeniti rečenim entitetom, entitetom koji i sam odražava temeljnu, obvezatnu rečeničnu strukturu (glagolsku jezgru aktualiziranu subjektom) uz eventualna proširenja. Polazna, stvarna ili virtualna, rečenica biva uklopljena u strukturu druge rečenice na određeno funkcionalno mjesto, postaje element strukture te druge rečenice i ulazi s njom u asimetričan odnos: jedna rečenica je glavna, a druga njoj podređena (podređena njezinoj glagolskoj jezgri), zavisna. Pogledajmo jednostavan primjer:

Poștașul va veni. (Poștar će doći.)

Aștept asta. (Čekam to.)

Prva rečenica (*Poștașul va veni.*) najprije je „pripremljena” procesom komplementacije za uklapanje u strukturu druge rečenice (*Aștept asta.*), koja time postaje glavna, na funkcionalno mjesto direktnog objekta (*asta*). Ovaj proces moguć je zahvaljujući subordinatoru (koji sadrži komplementator ili mu odgovara), a polazna rečenica doživljava promjene (promjenu glagolskog načina u našem primjeru). U ovom konkretnom primjeru rumunjski nudi sljedeće rješenje:

Aștept să vină poștașul. (Čekam da poștar dođe.)

Koristeći Tesnièreovu teoriju i nešto modificiran prikaz, možemo reći da glagolska jezgra, a time i cijela polazna rečenica (I) translacijom drugog stupnja, označenom dvostrukom strelicom, pomoću translativa *să* (govorimo o prvom gore navedenom primjeru), koji je prema našem tumačenju komplementator i u ovom slučaju ujedno i subordinator, postala funkcionalni element supstantivalne prirode (O), koji se sada može, kao bilo koji supstantiv, uklopiti na mjesto direktnog objekta:

$I \xrightarrow{\text{să}} \gg O.$

U rečenici

Voi termina asta înainte să vină poștașul. (Dovršit ću to prije nego što dođe poștar.)

polazna je rečenica (*Poștașul va veni.*) prošla analogan proces komplementacije, ali je zatim pomoću drugog dijela subordinatora (prvog u linearnom poretku), priloga *înainte* uklopljena translacijom prvog stupnja (označenom jednostrukom strelicom) na mjesto elementa adverbijalne prirode (E), na mjesto priložne oznake vremena:

$$I \xrightarrow{\text{să}} \gg O \xrightarrow{\text{înainte}} \rightarrow E.$$

Retoromanski idiomi imaju sustavno složene subordinatore, kao što to vidimo na primjeru sljedeće rečenice na *valladeru*, donjoengadinskom:

Eu legiaiva cur cha'l postin ais gnü. (Čitao sam kada je poštar došao.)

$$I \xrightarrow{\text{cha}} \gg O \xrightarrow{\text{cur}} \rightarrow E.$$

Spomenuta sustavnost dovela nas je do zaključka da je svaki proces subordinacije ustvari stupnjevit, da se uvijek sastoji od dva koraka, komplementacije i zatim integracije u strukturu druge, glavne rečenice:

$$\text{subordinacija} = \begin{array}{|c|} \hline \text{integracija} \\ \hline \begin{array}{|c|} \hline \text{komplementacija} \\ \hline \end{array} \\ \hline \end{array}$$

a sljedećim bismo poopćenjem rezultat komplementacije mogli proglasiti nekom neodređenom, prijelaznom kategorijom (C^a). U prethodnom bi primjeru to bilo:

$$I \xrightarrow{\text{cha}} \gg C^a \xrightarrow{\text{cur}} \rightarrow E.$$

Međutim, romanski idiomi poznaju i jednostavne subordinatore na mjestima gdje su oni u retoromanskom složeni. Subordinatoru *cur cha* iz ranijeg primjera odgovara rumunjski veznik *când*, a analogna bi rečenica, pod pretpostavkom postojanja složenog subordinatora na ovom mjestu i u rumunjskom, glasila:

* *Citeam când că a venit poștașul.*

Problem postojanja jednostavnih subordinatora u rumunjskom te drugim romanskim idiomima u određenim slučajevima čak i u retoromanskom (*scha*) mogao bi se riješiti pretpostavkom da svaki subordinator sadrži barem neiskazani koordinator, odnosno uvođenjem pojma nultog komplementatora (\odot), a u slučajevima kada komplementator odgovara samom subordinatoru, smatranjem drugog dijela (u linearnom poretku prvog) subordinatora nultim:

$$I \xrightarrow{[\text{că}]} \gg C^a \xrightarrow{\text{când}} \rightarrow E,$$

$$I \xrightarrow{\odot} \gg C^a \xrightarrow{\text{când}} \rightarrow E,$$

$$I \xrightarrow{\text{că/să}} \gg C^a \xrightarrow{\odot} \rightarrow O.$$